

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

На тему «Організаційне забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю
в Україні»

Виконала студентка групи СЗ21-1
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

Іванілова А.А.
(прізвище та ініціали)

Керівник Тараненко В.Є. к. е. н., доц.,
Доцент кафедри соціального забезпечення
та податкової політики
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

« _____ » _____ 2025

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Іванілової Анастасії Андріївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Організаційне забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю в Україні»
Керівник роботи Тараненко В. Є. к. е. н., доц., доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
Затверджена наказом УМСФ від «» 2025 р.№ _____
2. Строк подання студентом роботи _____
3. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 1. Теоретико-методологічні основи створення системи соціального захисту дітей з інвалідністю
 2. . Оцінка ефективності системи організаційного забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю в Україні
 3. Напрями вдосконалення організаційного забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю

ЗМІСТ

Вступ ...

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи створення системи соціального захисту дітей з інвалідністю ...

1.1 Сутність та характеристика системи соціального захисту дітей з інвалідністю ...

1.2 Нормативно-правове забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю ...

РОЗДІЛ 2. Оцінка ефективності системи організаційного забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю в Україні ...

2.1 Аналіз результативності роботи органів, що забезпечують соціальний захист ...

2.2 Аналіз фінансування та оцінка ресурсів системи соціального захисту ...

2.3 Проблеми та виклики в організаційному забезпеченні ...

РОЗДІЛ 3. Напрями вдосконалення організаційного забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю ...

3.1. Розробка ефективної моделі координації між органами влади та громадськими організаціями ...

Висновки ...

Використані джерела ...

Вступ

У сучасному суспільстві забезпечення прав і свобод людини є одним із головних пріоритетів державної політики. Особливої уваги потребують діти з інвалідністю — вразлива соціальна група, яка потребує додаткових гарантій для повноцінного розвитку, соціальної адаптації та інтеграції в суспільне життя. Від ефективності організаційного забезпечення соціального захисту таких дітей залежить не лише якість їхнього життя, а й рівень гуманності та соціальної зрілості держави.

Україна, як держава, що декларує європейські цінності, зобов'язана створити сприятливі умови для всебічної підтримки дітей з інвалідністю. Незважаючи на наявність законодавчої бази та певних позитивних зрушень у цій сфері, практика показує, що система соціального захисту залишається фрагментарною, а механізми реалізації прав дітей з інвалідністю — недостатньо ефективними.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою в удосконаленні організаційних форм і методів соціального захисту, підвищенні якості надання соціальних послуг, а також необхідністю формування інклюзивного середовища, що сприятиме реалізації потенціалу кожної дитини незалежно від стану її здоров'я.

Метою цієї роботи є дослідження особливостей організаційного забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю в Україні, аналіз чинного законодавства, механізмів міжвідомчої взаємодії, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення цієї системи.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи створення системи соціального захисту дітей з інвалідністю

1.1 Сутність та характеристика системи соціального захисту дітей з інвалідністю

Перш за все, щоб розібратися зі всіма нюансами соціального захисту населення варто проаналізувати зміст цього поняття та дослідити історичні обставини, за яких сформувалася ця інституція держави.

Соціальний захист є невід’ємною частиною політики держави, яка в змозі нести відповідальність за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Це та складова, від ефективності якої залежить цивілізаційний розвиток будь-якого суспільства. Дослідження сутності соціального захисту, його місця в соціальній політиці держави становить значний інтерес в складних умовах сьогодення, адже соціальний захист є засобом збереження фінансової рівноваги та добробуту у суспільства.

Здебільшого соціальний захист розглядається як економічна або юридична категорія. Так, приміром, О. Ю. Єрмоловська аналізує соціальний захист як фактор стабілізації життєвого рівня населення в умовах трансформаційної економіки; Ю.О. Шклярський розглядає питання удосконалення управління соціальним захистом на регіональному рівні; В.М. Руденко присвятив своє дисертаційне дослідження фінансово-правовим основам соціального захисту [1].

Досліджуючи сутність соціального захисту, можна звертатися до положень Конституції України, норм національного законодавства, міжнародно-правових норм, довідкової та енциклопедичної літератури, іноземних джерел, досвід зарубіжних країн у сфері соціального розвитку. Поширеною є думка, що виникнення терміна і поняття «соціальний захист» пов’язане із прийняттям закону США про соціальний захист (Social Security Act) у 1935 році. Його творець, президент США Франклін Рузвельт, назвав новий законодавчий акт «наріжним каменем у системі, яка будується зараз, але у жодному разі не завершується» [2, 3]. Однак є й інші точки зору щодо виникнення цього поняття. Як зазначає Гай Перрін, попри те, що цей термін уперше вжито у США, концепція системи соціального захисту сповна була втілена в новозеландському законодавстві 1938 року [4]. Н. Болотіна ж стверджує, що пріоритет тут належить Росії – 31 жовтня 1918 року РНК у Росії затвердила Положення про соціальне забезпечення трудящих [5]. У будь-якому разі можна стверджувати, що від 30-х рр. XX ст. термін «social security» став загальноновживаним. До того ж термін «security» вживається тут у значенні «безпека», «охорона», «захист», «забезпечення», «гарантування».

Своєрідне визначення соціального захисту наведено в «The Encyclopedia Americana»: «соціальний захист, у загальному розумінні цього поняття, означає безпеку й свободу від страху, спрямовані на суспільство як на групи взаємопов'язаних та залежних одне від одного людей» [6]. Економічні аспекти соціального захисту підкреслено у «World Book Encyclopedia»: «соціальний захист – це урядова програма, яка допомагає працівникам, пенсіонерам та їхнім сім'ям досягти рівня економічного забезпечення» [7].

Отже, соціальний захист – це своєрідний інструмент, за допомогою використання якого кожному громадянину державою гарантується мінімальний рівень забезпечення матеріальних благ. Також соціальним захистом можна назвати механізм держави, функціонування якого призначене для створення нормальних умов життя, задоволення життєво необхідних потреб людини та перспектив для її розвитку.

Основним законом України громадянам гарантується соціальний захист у різних формах його прояву:

1. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (ч. 5 ст. 17).

2. Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів (ч. 3 ст. 36).

3. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ч. 1 ст. 46).

4. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону (ч. 2 ст. 47).

5. Включно законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки (п. 6 ч. 1 ст. 92).

6. Кабінет Міністрів України забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування (п. 3 ч. 1 ст. 116).

Отже, варто відзначити, що основоположні засади соціального захисту відображені в Конституції України та знаходять своє продовження в інших національних нормативно-правових актах.

Поняття «соціальний захист» у широкому розумінні визначають як діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті. У вузькому розумінні соціальний захист визначають як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціальне прийняттого рівня життя [8].

Соціальний захист, на відміну від соціального забезпечення, передбачає гарантії щодо охорони праці, здоров'я, навколишнього природного середовища, оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави. Соціальне забезпечення у порівнянні із соціальним захистом є вужчим поняттям і позначає практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду. Відповідно до міжнародних стандартів соціальне забезпечення включає також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання і виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [9].

Однак можна зустріти й ширше тлумачення соціального забезпечення, що дозволяє говорити не лише про розбіжності в поглядах науковців, а й про близьке смислове навантаження понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». Так, Б. Стичинський відносить до предмета права соціального забезпечення такі види розподільчих відносин:

- забезпечення пенсіями;
- забезпечення допомогою різних категорій громадян;
- соціальне обслуговування осіб похилого віку й непрацездатних громадян;
- безплатне медичне обслуговування й лікування;
- санаторно-курортне лікування; - соціальна допомога сім'ям, які мають дітей;
- забезпечення житлом за рахунок державного чи комунального житлового фонду;
- надання освітніх послуг;
- надання безплатної чи пільгової можливості користуватися досягненнями культури.

Спільним для зазначених відносин є те, що вони мають майновий характер, виникають у зв'язку з обов'язковим забезпеченням за рахунок держави осіб, які цього потребують, і не передбачають взаємних зобов'язань матеріального характеру з боку громадян, їх сукупність і становить у цілому предмет права соціального забезпечення [7].

Система соціального захисту виконує дві основні функції. По-перше, це зменшення негативних наслідків бідності шляхом надання короткотермінової адресної допомоги бідним верствам населення; по-друге, запобігання бідності шляхом створення умов для участі громадян у належно оплачуваній продуктивній праці та соціальному страхуванні в працездатний період [6].

Мета соціального захисту виражається в тому, щоб, забезпечивши людям необхідний мінімум для життя, забезпечити кожному громадянину шанс вільно та безперешкодно реалізовувати свої амбіції, втілювати у життя плани, розкриватися у професійній сфері, відкривати та вдосконалювати свої здібності та навички, що у подальшому буде нести суспільне благо.

Політична сутність системи соціального захисту виражена в її постійному функціонуванні, що, у свою чергу, забезпечує стабільність у суспільстві, враховуючи аспект його постійного розвитку.

Соціальний захист характеризується компенсаційним характером, який «застраховує» суспільство від фінансових ризиків, а тому і є показником успішності останнього, відображаючи рівень злагоди та добробуту. За відсутності такого елемента, як соціальний захист (за умови ефективного його функціонування) з'являється ризик зубожіння населення, особливо маргінальних мас населення, що є найбільш вразливою групою серед інших. Іншими словами соціальний захист можна назвати інструментом еволюційних процесів, оскільки він виступає захисним бар'єром від втрати прибутків окремих осіб, а все суспільство – від негативних економічних змін, особливо, що стосуються виробничої сфери в умовах ринкової економіки.

У політичному сенсі соціальний захист є знаряддям, за допомогою якого держава впливає на суспільство і здобуває підтримку урядового курсу. Політичне значення соціального захисту, намагання партійно-упереджено використати його гасла спостерігаємо під час виборчих кампаній.

Соціальний захист – один із пріоритетних напрямів діяльності соціальної держави, де він є одним із завдань соціальної політики поряд із забезпеченням зайнятості населення, охорони здоров'я, якісної освіти, наданням житла і комунальних послуг. Соціальна політика в Україні,

відповідно до загальноприйнятих сучасних вимог, передбачає вирішення трьох головних завдань: розробка й реалізація програм соціального захисту населення, спрямованих на забезпечення прогресу на міжнародному, національному й регіональному рівнях у різних сферах суспільного життя; формування правової культури населення, що передбачає насамперед подолання правового нігілізму, «правового екстремізму»; здійснення економічних перетворень, необхідних для забезпечення переходу до ринкової економіки, диференційованої багатуукладної моделі виробництва й розподілу, здатної гнучко реагувати на погіршення становища окремих соціальних верств і категорій населення. Будучи невід'ємною складовою соціальної політики, соціальний захист визначає обличчя соціальної держави, є інструментом втілення конституційних положень, перетворення гасел на дійсність. Сутність соціального захисту пов'язана із сутністю соціальної держави. Щоб з'ясувати місце соціального захисту в соціально орієнтованій державності, треба визначити зміст понять «соціальна держава», «соціальна політика» та «соціальний захист». Термін «соціальна держава» вперше з'явився в Конституції Федеративної Республіки Німеччини 1949 року. Зважаючи на пріоритет Німеччини в цій сфері, необхідно звернути увагу на визначення сутності соціальної держави, яке належить німецьким дослідникам. На думку Ганса фон Хаферкампа, «соціальна держава, на відміну від адміністративної й ліберальної правової держави, є державою піклування про громадян, державою соціальних виплат і соціального розподілу» [10]. Ганс Браун і Матільда Ніхаус визначають сучасну демократичну соціальну державу як політичну організацію суспільства, де існування громадян є «централізовано регульованим й упорядкованим піклуванням про них у всіх життєвих ситуаціях з боку держави, що виступає як первинна суспільна реальність сучасної демократії й обслуговується перетвореною економічним лібералізмом господарською системою, побудованою на принципах соціальної справедливості» [11].

Гуманістичну природу соціальної держави, її орієнтацію передусім на людину, соціальний захист як стратегічну мету можна простежити через визначення соціальної держави як такої, що базується на пріоритеті соціальних цінностей, насамперед права людини на «гідне життя». С. Г. Рябов вважає, що соціальна держава – це «принцип функціонування держави, відповідно до якого вона бере на себе захист соціальне упосліджених і піклування про соціальну справедливість» [12]. На соціальній справедливості наголошує також В. Д. Бабкін: «демократична соціальна правова держава покликана послідовно забезпечити в суспільстві реалізацію принципу соціальної справедливості - одного з найбільш

загальних і визначальних критеріїв гуманістичної сутності суспільно-політичного устрою» [13]. Важливість громадянських прав підкреслює В. Гетьман, який під соціальною розуміє таку державу, «яка бореться і здатна здійснити політику, спрямовану на забезпечення громадянських прав для всіх членів суспільства» [14].

Наявні дослідження, що присвячені системі соціального захисту населення, або не містять визначення об'єкта, вважаючи його загальновідомим, або ж дають одне чи кілька визначень без обґрунтування доцільності їх вживання. На наш погляд, такий підхід до проведення досліджень вимушений, зважаючи на новизну терміна “соціальний захист населення”, та є першопричиною неефективної соціальної політики. “Хоча поняття, якими користуємося початково, запозичені з повсякденного досвіду, наприклад “економіка”, “національне господарство”, “виробництво”, “заробітна плата”, недосконалі, попервах достатньо і їх. Це милиці, які пізніше, можливо, будуть відкинуті. Формулювати науково ми зможемо, лише коли заглибимось у предмет” [15].

У вітчизняній науці існує багато робіт, щодо дослідження сутності таких категорій, як праця, заробітна плата, але інтерес до їх розкриття не зменшується. Водночас дослідженню саме сутності соціального захисту населення приділяється менше уваги в роботах, але відомо, що він справляє значний прямий вплив на економіку держави, розвиток підприємництва та рівень споживання. Є різні джерела формування фонду, починаючи з відрахувань з заробітної плати, зборів з деяких видів діяльності й закінчуючи бюджетними субсидіями. Наведене є підтвердженням впливовості на економіку країни, але без наукового аналізу не може сприйматись як приклад негативного або позитивного впливу системи соціального захисту на економічний розвиток. Тому необхідне глибоке теоретичне осмислення сутності соціального захисту населення та обґрунтування соціальної політики як засобу економічного та соціального розвитку.

Провідні науковці в сфері соціального захисту визначили негативні наслідків соціальної політики без достатньо дослідженої сутності соціального захисту населення наведемо тези з дисертації Ю.О.Шклярського [16]: “З’ясування суті соціального захисту населення, його місця в економічній структурі дає можливість знайти відповідні методи та моделі, які б дозволяли передбачати результати різного роду допомоги, що надається з різних джерел. Тому дуже часто результати запланованих заходів передбачають з досить наївних концепцій реальності, що дає перекручені ефекти, протилежні тим, на які сподівалися. Прикладом може служити так звана “шведська модель соціалізму”, яка поступово знищила

мотивацію до праці у значної частини населення цієї країни, що призвело до спаду ефективності виробництва. Якщо ми візьмемо більш низький рівень економічного аналізу (галузь, підприємство, район), негативні наслідки такої практики тут проявляться ще в більш масовому порядку”.

Нижче наведенні різні визначення соціального захисту. 13

“Соціальний захист населення - державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установа соціальних стандартів” [17].

“Під системою соціального захисту сьогодні розуміється сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих” [18].

“Соціальний захист – це система державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України” [19].

Соціальний захист населення – державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установа соціальних стандартів [17].

Соціальний захист – це система державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України [20].

Соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах [21].

Соціальний захист – це певний механізм, за допомогою якого досягається мінімальний життєвий рівень громадян, це система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив [22].

Поняття «соціальний захист» у широкому розумінні визначають як діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті. У вузькому розумінні соціальний захист визначають як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийняттого рівня життя [6].

Ці визначення відображають підходи різних авторів до сутності даного поняття, а об'єднує їх те, що під соціальним захистом розуміється лише той обсяг соціальних гарантій, що безпосередньо надається державою. В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова підкреслюють, що “соціальний захист - це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах” [23].

Отже соціальний захист населення – це діяльність держави, направлена на створення умов, сприятливих з економічної та правової точки зору для розвитку та формування особистості, які є одними з найважливіших соціальних потреб.

1.2 Нормативно-правове забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю

Сьогодні в Україні науковцями термін «інвалідність» розглядається по-різному, «люди з інвалідністю», «люди зі спеціальними потребами», «люди з обмеженою дієздатністю», «люди з вадами фізичного та розумового розвитку», «люди з особливими потребами», «люди з патологічними станами», «люди з функціональними обмеженнями» тощо.

Що стосується терміна «інвалід», міжнародне визначення якого вперше було подане в Декларації ООН «Про права інвалідів» у 1975 ., то це «особа, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого та/або соціального життя через вроджене або набуте порушення фізичних чи розумових здібностей».

У стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1993 р., термін «інвалідність» визначається як «наявність різнобічних функціональних обмежень». Люди можуть стати інвалідами внаслідок фізичних, розумових, сенсорних дефектів, стану здоров'я чи психічних захворювань, що за своїм характером бувають постійними або тимчасовими. Обмеження життєдіяльності – це «повна або часткова втрата здатності здійснювати самообслуговування, пересування, орієнтацію, спілкування, контроль за своєю поведінкою, а також можливості займатися трудовою діяльністю».

Інвалідність у національному законодавстві визначається як міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що під час взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, унаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нерівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

У нашій державі якість життя людей з інвалідністю, як правило, нижча, ніж у решти населення, що зумовлено такими фактами:

- Недостатністю в нашому суспільстві гуманізму й милосердя до людей з особливими потребами;
- Нерозвиненістю та непристосованістю соціальної інфраструктури міст і сільських населених пунктів з урахуванням задоволення основних потреб інвалідів;
- Низьким рівнем матеріального забезпечення й соціального обслуговування, їх недостатньою гнучкістю;
- Низькою якістю чи відсутністю технічних засобів і пристосувань, необхідних для обслуговування, пересування та праці осіб з інвалідністю;

- Наявністю значних труднощів в отриманні якісної професійної освіти, особливо вищої, у задоволенні духовних потреб.

Найважливіша мета соціального захисту населення – створення умов для вільного та всебічного розвитку особистості, її гідного існування. Соціальний захист у державі повинен передбачати два взаємопов'язані напрями дій – надання громадянам рівних можливостей для забезпечення належного життя власною працею та підтримку недієздатних і соціально вразливих верств населення. Держава має виступати гарантом захищеності таких людей, брати на себе обов'язок із забезпечення умов для їх нормального життя, навчання, професійної підготовки, адаптації та інтеграції в соціальне середовище.

Основним нормативно-правовими актами, спрямованими на забезпечення реалізації прав дітей з інвалідністю в Україні, є Конституція України, Сімейний кодекс України, закони України «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги» «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про оздоровлення та відпочинок дітей», «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» тощо.

Відповідно до ст. 46 Конституції України соціальний захист включає такий важливий складник, як загальне забезпечення, яке відображає одну з форм розвитку інституту соціального захисту.

З метою поліпшення соціального захисту дітей-інвалідів 16 листопада 2000 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам». Цим законом передбачені заходи, спрямовані на поліпшення матеріального забезпечення дітей-інвалідів та інвалідів із дитинства, зокрема, цим категоріям інвалідів надається право на державну соціальну допомогу яка виплачується замість пенсії. У названому законі наголошується на тому, що надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику які не працюють, не навчаються, не проходять службу, не займають виборну посаду та фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом.

Важливим показником розвитку суспільства є гуманне, турботливе й милосердне ставлення до дітей з особливими потребами, які не мають змоги вести повноцінне життя. Їхні проблеми завжди актуальні, незважаючи на те, що держава намагається розв'язувати їх через адаптацію в суспільство.

Для поліпшення умов перевезення пасажирів з ураженням опорно-рухового апарату у вересні 2001 р. Кабінетом Міністрів України прийнято

Розпорядження «Про розробку та організацію серійного виробництва міських пасажирських автобусів і тролейбусів, переобладнаних або обладнаних пристроями для перевезення інвалідів на візках». Передбачено серійний випуск уніфікованих вітчизняних транспортних засобів, які б забезпечували маломобільним групам населення, насамперед інвалідам на візках, рівні з іншими громадянами можливості в користуванні міським пасажирським транспортом.

Щодо освіти дітей з інвалідністю містяться в законах України «Про освіту», «Про дошкільне виховання», «Про загальну середню освіту» тощо. Значну увагу приділено вирішенню проблем дітей з особливостями психічного та фізичного розвитку в Національній доктрині розвитку освіти, затвердженій Указом Президента України від 17 квітня 2002 р.

Унаслідок світових процесів глобалізації, демократизації й гуманізації, а також під впливом досвіду європейського освітнього простору в українській системі освіти спостерігається процес модернізації, який включає низку змін, зокрема й поступовий перехід до інклюзивної моделі навчання. Ця модель передбачає організацію спільного навчання осіб з особливими потребами та їхніх здорових однолітків у загальноосвітніх навчальних закладах шляхом створення необхідних умов для такого навчання щодо необхідності переходу до інклюзивного навчання осіб з обмеженими можливостями здоров'я в українській системі освіти знайшло своє відображення в низці державних документів.

Правові аспекти щодо освіти дітей з інвалідністю містяться в законах України «Про освіту», «Про дошкільне виховання», «Про загальну середню освіту» тощо. Значну увагу приділено вирішенню проблем дітей з особливостями психічного та фізичного розвитку в Національній доктрині розвитку освіти, затвердженій Указом Президента України від 17 квітня 2002 р.

Зокрема, у ст. 21 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. зазначається: «Держава гарантує інвалідам дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, який відповідає їх здібностям і можливостям». У ст. 3 Закону України «Про освіту» вказано, що «громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від стану здоров'я». У ст. 37 цього закону говориться «Для дітей, які потребують тривалого лікування, створюються дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні санаторні школи-інтернати, дитячі будинки. Навчальні заняття з такими дітьми проводяться також у лікарнях, санаторіях, удома». Чинне місце серед нормативно-правових документів посідає Закон України «Про загальну

середню освіту», у ст. 21 якого проголошено: «Діти з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату, мають забезпечуватися засобами індивідуальної корекції в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України».

У ст. 19 Закону України «Про охорону дитинства» зазначено: «Для дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства, які потребують опіки та стороннього догляду, органи управління освіти за згодою батьків дітей або осіб, які їх замінюють, забезпечують навчання в загальноосвітніх і спеціальних закладах за відповідними навчальними програмами, у тому числі й домашніх умовах. Тоді як діти-інваліди та інваліди з дитинства, які перебувають у реабілітаційних закладах, закладах та установах системи охорони здоров'я, системи праці та соціального захисту населення, мають право на здобуття освіти за індивідуальними навчальними програмами, які узгоджуються з індивідуальними програмами реабілітації дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства». У ст. 26 цього ж закону вказано: «Забороняється дискримінація дітей-інвалідів і дітей із вадами розумового чи фізичного розвитку. Дітям-інвалідам і дітям із вадами розумового чи фізичного розвитку надається можливість отримати базову, професійно-технічну та вищу освіту також у домашніх умовах. Таким дітям гарантується безоплатне забезпечення засобами індивідуальної корекції».

З метою поліпшення соціального захисту дітей-інвалідів 16 листопада 2000 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам». Цим законом передбачені заходи, спрямовані на поліпшення матеріального забезпечення дітей-інвалідів та інвалідів із дитинства, зокрема, цим категоріям інвалідів надається право на державну соціальну допомогу, яка виплачується замість пенсії. У названому законі наголошується на тому, що надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які не працюють, не навчаються, не проходять службу, не займають виборну посаду та фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом.

Як зазначається в Державній доповіді про становище дітей в Україні щодо захисту права на освіту, істотне вдосконалення нормативно-законодавчої бази дало змогу запровадити інклюзивне навчання дітей з інвалідністю вже з дошкільного віку, створити новий тип загальноосвітнього навчального закладу (навчально-реабілітаційний центр), збільшити фінансування навчання цих дітей в інклюзивних класах загальноосвітніх закладів, урегулювати оплату праці педагогів цих класів. Відповідно, освітня інклюзія в дошкільних, загальноосвітніх і вищих навчальних закладах набула позитивної динаміки (частка дітей з інвалідністю в складі всіх користувачів навчальних закладів за час дії

програми щорічно збільшувалася). Позитивна динаміка освітньої інклюзії в навчальних закладах свідчить про організацію більш сприятливих, ніж раніше, умов доступу до навчання, про збільшення толерантності до освітньої інклюзії всіх учасників навчально-виховного процесу (адміністраторів, педагогів, дітей і батьків).

Передбачається, що до 2022 р. всі діти, які навчаються в спеціальних школах для дітей із затримкою психічного розвитку, поступово перейдуть у звичайні навчальні заклади. Попередньо ці діти навчатимуться в спеціальних підготовчих класах, потім перейдуть у спеціальні та інклюзивні класи загальноосвітніх навчальних закладів, де розриватимуться поряд зі звичайними дітьми. Організацію їх навчання буде побудовано на основі особистісно орієнтованих методів з урахуванням індивідуальних особливостей таких дітей.

Таким чином, проблеми соціальної роботи з дітьми з інвалідністю є досить актуальними як на рівні суспільства й держави, так і на місцевому та індивідуальному рівнях. Саме ця актуальність повинна спонукати соціальні інституції та тих, хто в них працює, приділяти велику увагу пошуку, розробленню та впровадженню моделей соціальної підтримки, які б найбільше відповідали потребам дітей з особливими потребами та були оптимально пристосовані до місцевих умов, традицій і ресурсних можливостей.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність вивчення проблеми. Широке коло проблем соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями спонукає до їх вивчення та вирішення в соціально-педагогічному аспекті, оскільки саме від підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з дітьми з інвалідністю залежить успішність подолання описаних проблем.

РОЗДІЛ 2. Оцінка ефективності системи організаційного забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю в Україні

2.1 Аналіз результативності роботи органів, що забезпечують соціальний захист

Інститут публічної служби досить давно знайшов своє відображення у законодавстві держав Європейського Союзу, однак відносно нещодавно з'явився в Україні, тому що, система публічного управління та її організація, що перейшла з радянських часів досі не відповідає міжнародним стандартам та новим політико-правовим реаліям. Зокрема, важливо, що поряд з законодавством розвивається й наука, на підставі чого можемо побачити велику кількість наукових робіт, що присвячені дослідженню публічної служби, які в свою чергу слугують процесу створення та закріплення низки понять, категорій та підходів до розуміння даного явища. Однак, на жаль, більшість інтерпретацій не можна назвати однозначними та точними, і це спричиняє певні суперечності у формуванні понятійно-категорійного апарату публічної служби та її похідних, зокрема визначенню сутності працівників публічної служби, тобто публічних службовців, як невід'ємних складових становлення та розвитку правової держави.

На думку М.В. Чічкань, під соціальним захистом можна розуміти систему правовідносин, які виникають між державою, що зобов'язана забезпечувати громадян від настання певних обставин, які унеможливають повноцінну діяльність та всебічно знижувати вірогідність настання цих обставин, а також громадянами, яким надано право на отримання всебічної допомоги у випадку настання означеного кола умов, передбачених законом [3, с. 20-21]. Звернемо увагу на те, що соціальний захист визначається, як сукупність правовідносин між державою та громадянами. М.В. Чічкань у даному аспекті є не єдиною дослідницею, яка підтримує дану концепцію, і у даному контексті погодимось із тим, що соціальний захист доцільно визначати, як систему правовідносин. У цих правовідносинах на державу покладено обов'язок забезпечувати громадян від настання певних обставин, які унеможливають повноцінну діяльність та всебічно знижувати вірогідність настання цих обставин. Відповідно, цьому обов'язку кореспондує право громадян на отримання допомоги у разі настання таких обставин. У цілому, зробимо висновок, що такий підхід до розуміння сутності соціального захисту є цілком прийнятним.

В.В. Москаленко визначила соціальний захист, як систему заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив [4, с. 42]. Звернемо увагу на те, що дослідниця

не пов'язує соціальний захист із «економічною та соціальною деградацією». В.В. Москаленко також визначає соціальний захист, як систему заходів, але ці заходи, при цьому, мають забезпечувати нормальне існування людині та задоволення її соціальних потреб. На нашу думку, дані елементи безумовно входять до розуміння сутності соціального захисту, проте все ж дослідниця розглядає дане питання занадто вузько, розкриваючи лише один із його аспектів.

Н.Б. Болотіна розглянула соціальний захист у широкому та у вузькому розуміннях. І у вузькому розумінні соціальний захист визначається дослідницею, як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийнятного рівня життя [5, с. 36]. Сутність соціального захисту пов'язується дослідницею із економічними і правовими гарантіями держави. У даному контексті, під терміном «гарантія» розуміється сукупність законодавчо закріплених засобів охорони суб'єктивних прав громадян та способів їх реалізації. Такі гарантії, як вбачається Н.Б. Болотіною, спрямовуються на забезпечення найважливіших соціальних прав громадян, тобто не пов'язані виключно із дією негативних чинників. Кінцевою метою соціальної держави є визнання людини найвищою соціальною цінністю, а також перерозподіл соціальних благ за принципами соціальної справедливості. І соціальна захищеність індивідів є таким становищем, за якого кожен є забезпеченим усім необхідним для нормального існування.

Таким чином, у процесі дослідження підходів науковців щодо визначення поняття соціального захисту, які підтримують концепцію розуміння сутності соціального захисту, як комплексу державних заходів, нами встановлено, що її зміст формують наступні положення:

по-перше, передбачається, що соціальний захист включає сукупність економічних, правових та організаційних заходів, які здійснюються державою;

по-друге, мета соціального захисту вбачається у спрямуванні таких заходів на запобігання виникненню соціальних ризиків, та підтримання нормальної життєдіяльності особи, на яку такі соціальні ризики все ж вплинули;

по-третє, підстава для соціального захисту вбачається у настанні конкретних економічних та соціальних умов (які деякими дослідниками визначаються, як «економічна та соціальна деградація»), які спричиняють виникнення соціальних ризиків в нормальному житті особи (наприклад, зниження рівня доходів, хвороби та професійні захворювання, втрата годувальника, старіння, безробіття, екологічні загрози тощо).

Наступною групою позицій науковців, які визначали поняття «соціальний захист», є підходи дослідників, які визначили соціальний захист, як систему правовідносин. Зокрема, М.І. Тімофєєва визначила, що соціальний захист – це багаторівнева система економічних, соціальних та правових відносин по управлінню соціальними ризиками суспільства для ліквідації їх небажаних наслідків та забезпечення належного рівня життя [6, с. 173]. Сторони таких правовідносин не зазначаються, проте подальше розкриття позиції дозволяє зробити висновок, що ними є держава та особа, у якої виникли такі економічні та соціальні умови, які спричинили виникнення соціальних ризиків в нормальному житті особи. Такі правовідносини можуть мати економічний (зокрема, надання грошових виплат) чи соціальний характер (наприклад, надання пільг). Також дослідницею зазначається, що предметом таких правовідносин є «управління соціальними ризиками суспільства для ліквідації їх небажаних наслідків та забезпечення належного рівня життя». Тобто, метою виникнення таких правовідносин є запобігання виникненню соціальних ризиків, та підтримання нормальної життєдіяльності особи, на яку такі соціальні ризики все ж вплинули.

Наступний підхід є економічним, а тому його зміст відрізняється від підходу М.І. Тімофєєвої. О.Ю. Єрмоловська визначає соціальний захист, як систему відносин між суспільством та індивідом, пов'язаних з вирішенням протиріч між становленням ринкової системи організації виробництва, реальними можливостями людини адаптуватися до них та існуючими негативними соціальними наслідками [7, с. 13]. Щодо цієї позиції, звернемо увагу на те, що дослідницею все ж визначено, хто є суб'єктами правовідносин соціального захисту, і з точки зору О.Ю. Єрмоловської ними є суспільство та індивід, а виникають такі правовідносини у зв'язку із негативними соціальними наслідками адаптації людини до ринкової системи організації виробництва. У даному контексті зробимо висновок, що економічні підходи до розуміння сутності соціального захисту та юридичні відрізняються.

Отже, зробимо висновок, що концепція визначення поняття соціального захисту, як системи правовідносин між державою та суспільством, характеризується наступними особливостями:

- по-перше, правовідносини соціального захисту виникають між державою та особою, у якої виникли такі економічні та соціальні умови, які спричинили виникнення соціальних ризиків в нормальному житті особи;

- по-друге, підставою для виникнення таких правовідносин є виникнення таких економічних та соціальних умов, які спричинили виникнення соціальних ризиків в нормальному житті особи;

по-третє, такі правовідносини можуть мати економічний чи соціальний характер; по-четверте, предметом таких правовідносин є запобігання виникненню соціальних ризиків, та підтримання нормальної життєдіяльності особи, на яку такі соціальні ризики вплинули.

Таким чином, наше дослідження засвідчило, що на сьогодні у науковій літературі відсутнє єдине розуміння сутності правової категорії «соціальний захист» для всіх категорій працівників, в тому числі публічної служби. Разом із тим, вітчизняними науковцями соціальний захист одночасно розглядається різноаспектно, і наше дослідження дозволило нам виділити наступні концепції визначення поняття «соціальний захист»:

- 1) соціальний захист, як сукупність економічних, правових та організаційних заходів, які здійснюються державою.

Соціальний захист – це сукупність економічних, правових та організаційних заходів, які здійснюються державою з метою їх спрямування на запобігання виникненню соціальних ризиків в нормальному житті особи, та підтримання нормальної життєдіяльності особи, яка зазнала таку зміну економічних та соціальних умов (економічну та соціальну деградацію), які спричинили виникнення зниження рівня доходів, хвороби та професійні захворювання, втрату годувальника, старіння, безробіття, екологічні загрози тощо.

- 2) соціальний захист, як система правовідносин між державою та суспільством.

Соціальний захист – це сукупність економічних чи соціальних правовідносин, які виникають між державою та особою, у якої сформувались такі економічні та соціальні умови, які спричинили виникнення соціальних ризиків в нормальному житті особи, та предметом яких є запобігання виникненню соціальних ризиків, та підтримання нормальної життєдіяльності особи, на яку соціальні ризики вплинули.

- 3) соціальний захист, як функція держави.

Соціальний захист – це функція держави, яку становить комплекс економічних, правових та організаційних заходів, які спрямовуються на забезпечення всіх громадян рівними можливостями для досягнення ними необхідного життєвого рівня та на забезпечення існування громадян, які зазнали такої зміни економічних та соціальних умов, що спричинили виникнення зниження рівня доходів, хвороби та професійні захворювання, втрату годувальника, старіння, безробіття, екологічні загрози тощо.

Сучасний прожитковий мінімум відображає мінімальний набір продуктів, непродовольчих товарів та послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб людини. Однак система соціальних гарантій часто залишається недостатньою у реальному житті. В

Україні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, зазвичай недостатні майже удвічі. Застарілість та неефективність інституту прожиткового мінімуму у поточній моделі уповільнили і навіть призвели до зупинки не лише соціальних, але й економічних реформ у багатьох сферах соціально-економічного життя. У країні існують два різних рівня прожиткового мінімуму, що ускладнює ситуацію.

Отже, в Україні використовується ресурсний метод для визначення розміру прожиткового мінімуму, який ґрунтується на динаміці економічних показників та фінансових можливостей бюджету. Це означає, що розмір прожиткового мінімуму не встановлюється з урахуванням потреби у соціальних гарантіях, а визначається в залежності від фінансових можливостей держави. У разі нестачі ресурсів у бюджеті для коригування та фінансування соціальних виплат, які залежать від розміру прожиткового мінімуму, темпи збільшення останнього обмежуються.

У 2023 році фактичний прожитковий мінімум перевищував законодавчо встановлений на 3340 грн. Однак він не відображав реальної вартості прожиття через застарілу методику розрахунку споживчого кошика. Існує кілька причин, що свідчать про це:

Споживчий кошик не переглядається кожні 5 років, як цього вимагає закон.

Норми харчування у споживчому кошику значно занижені порівняно з рекомендованими ВООЗ. Він базується на вуглеводній моделі харчування, відмінній від білково-вітамінної моделі, що є поширеною серед економічно розвинутих країн.

В наборі непродовольчих товарів та послуг не враховуються сучасні потреби та життєво необхідні витрати, такі як освіта, житло, зв'язок, медицина. Деякі товари та послуги вже не є актуальними.

Крім того, на сьогодні нормативний метод розрахунку характеризується впливом певної системи цінностей на вибір між окремими продуктами, товарами та послугами. Значний розрив між реальним та номінальним прожитковим мінімумом призводить до зменшення фактичних доходів родин і зростання безробіття серед населення. Оскільки більшість соціальних виплат залежить саме від меншого показника прожиткового мінімуму, громадяни, які належать до соціально вразливих категорій, та отримують соціальні виплати від держави, фактично отримують лише частину коштів, які мали б їм належати для гідного життя.

У законодавстві передбачено показник "рівень забезпечення прожиткового мінімуму", який використовується для визначення соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям до того часу, поки економічна ситуація в Україні не стабілізується. Присутність цього показника призводить до

обмеження ролі прожиткового мінімуму як основного інструменту соціальної політики та звужує права отримувачів допомоги.

Зрозуміло, що розмір прожиткового мінімуму безпосередньо залежить від фінансово-економічної ситуації в країні, рівня життя та доходів населення, темпів зростання ВВП та коливання інфляції. Підвищення прожиткового мінімуму відбувається з урахуванням реальних можливостей держави забезпечити своєчасне та повне фінансування уже прийнятих рішень щодо соціального захисту населення.

Проте однією з важливих причин заниження прожиткового мінімуму є той факт, що він втратив свою роль як соціальний стандарт і перетворився на лише "точку відліку" у регулюванні економічних відносин.

На сьогоднішній день соціальні стандарти в Україні стали скоріше інструментом фінансового управління, ніж соціальним орієнтиром. Наприклад, вимушена оптимізація витрат у негативно позначилася на системі соціального захисту, а замороження розміру прожиткового мінімуму разом із всіма пов'язаними з ним соціальними виплатами ще більше поглибило бідність, нерівність та соціальну ізоляцію соціально вразливих груп населення.

Активне стримування законодавчо встановленого прожиткового мінімуму суперечить об'єктивним показникам вартості життя та інфляційним змінам. Нерівність у встановленні розміру прожиткового мінімуму і його фактичне відведення від основних функцій у сферах його застосування унеможливають підвищення офіційно встановленого розміру.

Світовий досвід чітко підтверджує, що прожитковий мінімум перш за все є орієнтиром і маркером ефективності політики розподілу доходів. Соціальні стандарти в кожній країні мають свої відмінності, проте споживчий кошик виступає переважно як маркер інфляції.

Моніторинг цін на товари і послуги, що увійшли до споживчого кошика, дозволяє відстежувати рівень інфляції і на його основі вже коригувати соціальні виплати. У зворотньому напрямку в Україні зростає кількість виплат, штрафів, платежів та зборів, прив'язаних до розміру прожиткового мінімуму (понад 150 різних видів виплат). Більшість з них не мають відношення до прожиткового мінімуму як критерію бідності чи базового соціального стандарту.

Серед основних видів виплат, які залежать від встановленого розміру прожиткового мінімуму в Україні, є грошова допомога співробітникам бюджетного сектору, різноманітні штрафи, соціальні виплати та заробітна плата у бюджетній сфері.

Аналізуючи обсяги та динаміку фінансових ресурсів, що спрямовуються на фінансування соціальної сфери, можна виявити основні тенденції та пріоритети державної політики у цій сфері. В Україні основною формою фінансування соціальної сфери є прямі бюджетні видатки.

Фінансування соціальної сфери за функціональним призначенням охоплює освіту, охорону здоров'я, навколишнє середовище, житловокомунальне господарство, духовний та фізичний розвиток, а також різноманітні підсистеми, представлені окремими інституціями. Наприклад, це включає фінансування соціального захисту у разі непрацездатності, пенсійні виплати, допомогу ветеранам війни та праці, учасникам бойових дій та антитерористичної операції, підтримку молодих і багатодітних сімей, дітей та молоді, компенсації за безробіття, а також фінансування фундаментальних та прикладних досліджень у сфері соціального захисту та інших сферах цієї діяльності.

Отже, механізм фінансування соціальної сфери України потребує перегляду на інституційному рівні його реалізації, а також перегляду складу та структури. Важливо дотримуватись обраних та ухвалених стратегій у довгостроковому періоді з мінімальними тактичними відхиленнями, а також розширювати джерела фінансування соціальних послуг.

У сучасних умовах особливо актуальним стає питання підвищення ефективності бюджетних видатків та посилення їх цільового використання бюджетними закладами соціальної сфери. Потрібно встановити взаємозв'язок між кінцевими результатами діяльності бюджетних закладів та обсягами їх фінансування. Незважаючи на багаторівневий та багатоканальний характер фінансування соціальної інфраструктури, основним джерелом фінансових ресурсів, що забезпечують її функціонування і розвиток, є державні та місцеві бюджети.

До основних підходів щодо вдосконалення наповнення бюджету та оптимального фінансування соціальної сфери можна віднести наступні кроки:

Розширення сфери використання ринкових інструментів соціального захисту, таких як підтримка обов'язкового та добровільного страхування, розвиток накопичувальних страхових систем та інші.

Використання нетрадиційних форм залучення коштів, наприклад, через механізм діяльності державних пенсійних фондів та інститутів медичного страхування.

Ці заходи спрямовані на підвищення ефективності використання бюджетних коштів у соціальній сфері та забезпечення належного рівня соціального захисту населення.

2.2 Аналіз фінансування та оцінка ресурсів системи соціального захисту

Для оцінки стану соціальної політики важливо аналізувати загальний рівень соціального забезпечення. Ключові показники, які використовуються у такому аналізі включають прожитковий мінімум, середню заробітну плату, індекс споживчих цін, межу бідності за відносним критерієм, рівень бідності, а також кількість зайнятого та безробітного населення. Ці показники відображають ступінь економічного забезпечення населення, його доступ до основних матеріальних благ і послуг, а також рівень соціальної нерівності в суспільстві(табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Оцінка стану соціальної політики України за 2021-2023 роки

Назва показника	2021	2022	2023	Абсолютне відхилення звітного періоду до	
				2021 року	2022 року
Прожитковий мінімум, грн.	2270	2481	2684	414	203
Середньомісячна заробітна плата, грн.	15700,7	15116,4	16836	1135,35	1719,6
Індекс на споживчі товари та послуги, %	110	126,6	105,1	-4,9	-21,5

Як бачимо з табл.2.1. збільшення прожиткового мінімуму у 2023 році відображає позитивний тренд у соціальній політиці. Цей показник встановлює базовий рівень необхідний для достатнього матеріального забезпечення, що є важливим сигналом.

Сучасний прожитковий мінімум відображає мінімальний набір продуктів, непродовольчих товарів та послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб людини. Однак система соціальних гарантій часто залишається недостатньою у реальному житті. В Україні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, зазвичай недостатні майже удвічі. Застарілість та неефективність інституту прожиткового мінімуму у поточній моделі уповільнили і навіть призвели до зупинки не лише соціальних, але й економічних реформ у багатьох сферах соціально економічного життя. У країні існують два різних рівня прожиткового мінімуму, що ускладнює ситуацію.

Отже, в Україні використовується ресурсний метод для визначення розміру прожиткового мінімуму, який ґрунтується на динаміці економічних показників та фінансових можливостей бюджету. Це означає, що розмір

прожиткового мінімуму не встановлюється з урахуванням потреби у соціальних гарантіях, а визначається в залежності від фінансових можливостей держави. У разі нестачі ресурсів у бюджеті для коригування та фінансування соціальних виплат, які залежать від розміру прожиткового мінімуму, темпи збільшення останнього обмежуються.

У результаті такого підходу в Україні спостерігається паралельне існування двох різних розмірів прожиткового мінімуму. Перший встановлений законодавчо у законі про Державний бюджет України на кожен відповідний рік. Другий розраховується Міністерством соціальної політики для моніторингу динаміки рівня життя відповідно до методології розрахунку споживчого кошика. Різниця між фактичним та законодавчо встановленим розмірами прожиткового мінімуму становить більше ніж у 2 рази (рис.2.1.).

Законодавчо встановлений прожитковий мінімум зростає помірно та регульовано, враховуючи фінансові можливості бюджету. Такий ріст залежить від наявності коштів у фінансових ресурсах. У той же час фактичний прожитковий мінімум змінюється лише відповідно до зміни вартості споживчого кошика.

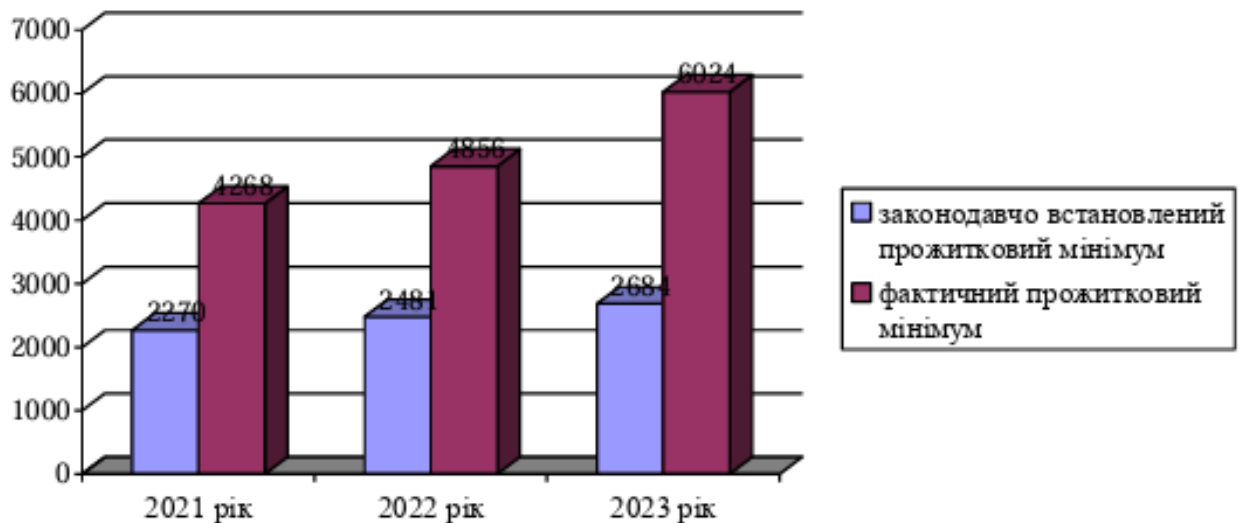

Рис.2.1. Динаміка фактичного та реального розміру прожиткового мінімуму в Україні.

У 2023 році фактичний прожитковий мінімум перевищував законодавчо встановлений на 3340 грн. Однак він не відображав реальної вартості прожиття через застарілу методику розрахунку споживчого кошика. Існує кілька причин, що свідчать про це:

Споживчий кошик не переглядається кожні 5 років, як цього вимагає закон.

Норми харчування у споживчому кошику значно занижені порівняно з рекомендованими ВООЗ. Він базується на вуглеводній моделі харчування, відмінній від білково-вітамінної моделі, що є поширеною серед економічно розвинутих країн.

В наборі непродовольчих товарів та послуг не враховуються сучасні потреби та життєво необхідні витрати, такі як освіта, житло, зв'язок, медицина. Деякі товари та послуги вже не є актуальними.

Крім того, на сьогодні нормативний метод розрахунку характеризується впливом певної системи цінностей на вибір між окремими продуктами, товарами та послугами. Значний розрив між реальним та номінальним прожитковим мінімумом призводить до зменшення фактичних доходів родин і зростання безробіття серед населення. Оскільки більшість соціальних виплат залежить саме від меншого показника прожиткового мінімуму, громадяни, які належать до соціально вразливих категорій, та отримують соціальні виплати від держави, фактично отримують лише частину коштів, які мали б їм належати для гідного життя.

У законодавстві передбачено показник "рівень забезпечення прожиткового мінімуму", який використовується для визначення соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям до того часу, поки економічна ситуація в Україні не стабілізується. Присутність цього показника призводить до обмеження ролі прожиткового мінімуму як основного інструменту соціальної політики та звужує права отримувачів допомоги.

Зрозуміло, що розмір прожиткового мінімуму безпосередньо залежить від фінансово-економічної ситуації в країні, рівня життя та доходів населення, темпів зростання ВВП та коливання інфляції. Підвищення прожиткового мінімуму відбувається з урахуванням реальних можливостей держави забезпечити своєчасне та повне фінансування уже прийнятих рішень щодо соціального захисту населення.

Проте однією з важливих причин заниження прожиткового мінімуму є той факт, що він втратив свою роль як соціальний стандарт і перетворився на лише "точку відліку" у регулюванні економічних відносин.

На сьогоднішній день соціальні стандарти в Україні стали скоріше інструментом фінансового управління, ніж соціальним орієнтиром. Наприклад, вимушена оптимізація витрат у негативно позначилася на системі соціального захисту, а замороження розміру прожиткового мінімуму разом із всіма пов'язаними з ним соціальними виплатами ще більше поглибило бідність, нерівність та соціальну ізоляцію соціально вразливих груп населення.

Активне стримування законодавчо встановленого прожиткового мінімуму суперечить об'єктивним показникам вартості життя та

інфляційним змінам. Нерівність у встановленні розміру прожиткового мінімуму і його фактичне відведення від основних функцій у сферах його застосування унеможлиблюють підвищення офіційно встановленого розміру.

Світовий досвід чітко підтверджує, що прожитковий мінімум перш за все є орієнтиром і маркером ефективності політики розподілу доходів. Соціальні стандарти в кожній країні мають свої відмінності, проте споживчий кошик виступає переважно як маркер інфляції.

Моніторинг цін на товари і послуги, що увійшли до споживчого кошика, дозволяє відстежувати рівень інфляції і на його основі вже коригувати соціальні виплати. У зворотньому напрямку в Україні зростає кількість виплат, штрафів, платежів та зборів, прив'язаних до розміру прожиткового мінімуму (понад 150 різних видів виплат). Більшість з них не мають відношення до прожиткового мінімуму як критерію бідності чи базового соціального стандарту.

Серед основних видів виплат, які залежать від встановленого розміру прожиткового мінімуму в Україні, є грошова допомога співробітникам бюджетного сектору, різноманітні штрафи, соціальні виплати та заробітна плата у бюджетній сфері.

Аналізуючи обсяги та динаміку фінансових ресурсів, що спрямовуються на фінансування соціальної сфери, можна виявити основні тенденції та пріоритети державної політики у цій сфері. В Україні основною формою фінансування соціальної сфери є прямі бюджетні видатки. (табл.2.2)

Фінансування соціальної сфери за функціональним призначенням охоплює освіту, охорону здоров'я, навколишнє середовище, житловокомунальне господарство, духовний та фізичний розвиток, а також різноманітні підсистеми, представлені окремими інституціями. Наприклад, це включає фінансування соціального захисту у разі непрацездатності, пенсійні виплати, допомогу ветеранам війни та праці, учасникам бойових дій та антитерористичної операції, підтримку молодих і багатодітних сімей, дітей та молоді, компенсації за безробіття, а також фінансування фундаментальних та прикладних досліджень у сфері соціального захисту та інших сферах цієї діяльності.

За допомогою аналізу фінансових ресурсів, що надходять до соціальної сфери, можна визначити їхню ефективність та відповідність потребам суспільства, а також ідентифікувати можливі обмеження та необхідність подальшого розвитку цієї сфери.

Протягом 2021–2023 років в Україні спостерігається зростання абсолютних значень видатків бюджету на соціальну сферу, однак їхня

частка в розрахунку на ВВП та загальних видатках бюджету зменшується. Це свідчить про недооцінку значення соціальної сфери та неефективність механізму її бюджетного фінансування.

Таблиця 2.2

Динаміка видатків бюджету соціального призначення в Україні у 2021-2023 рр., млн. грн.

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення 2023 року до	
				2021 року	2022 року
ВВП	5459574	5191028	6537825	1078251	1346797
Видатки бюджету усього	1490258,9	2705423,3	4014418,1	2524159	1308995
зокрема соціальний захист та соціальне забезпечення	339278,9	425987,0	469251,2	129972,3	43264,2
освіта	63837,1	58508,1	60452,2	-3384,9	1944,1
охорона здоров'я	170505,2	184267,8	179258,2	8753	-5009,6
охорона навколишнього середовища	8200,2	4714,1	5202,5	-2997,7	488,4
житлово- комунальне господарство	164,1	528,6	8369,4	8205,3	7840,8
духовний та фізичний розвиток	15970,3	11051,3	11817,7	-4152,6	766,4
Частка соціальної сфери у ВВП, %	11	13,2	11,2	0,2	-2
Частка соціальної сфери у видатках бюджету, %	40,1	25,3	18,3	-21,8	-7

Аналіз механізму бюджетного фінансування соціальної сфери в Україні виявляє низку проблем, які потребують розв'язання. Бюджетні видатки на соціальну сферу є різноплановими та мають як державне, так і місцеве джерело фінансування. Вони відрізняються за функціональним, відомчим та цільовим призначенням. Це ускладнює систему фінансування соціальної сфери, знижує рівень узгодженості між окремими інституційними складовими та рівнями, підвищує витрати на утримання та управління закладами соціальної сфери.

Проблема поглиблюється тим, що бюджетне фінансування відбувається виключно через Державну казначейську службу України, а адресна соціальна допомога адмініструється спеціальною інституцією, відповідним відомством або міністерством.

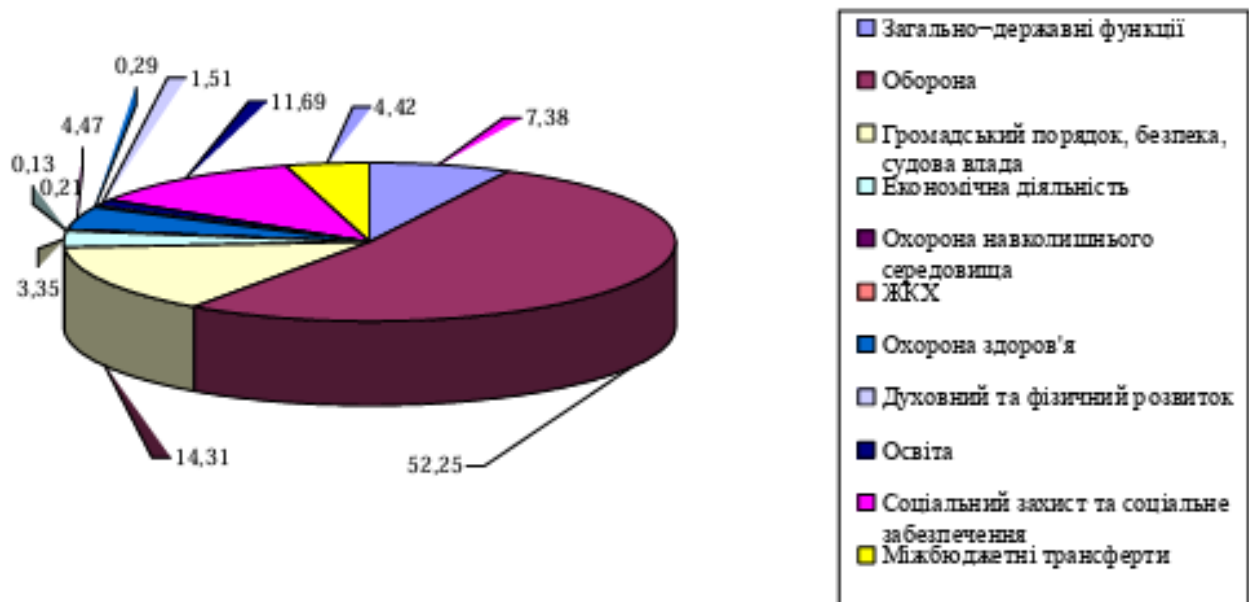

Рис. 2.2. Структура державних видатків у 2023 році

На практиці, у процесі планування бюджетного фінансування соціальної сфери в Україні пріоритетні напрямки державної політики та їх фінансування визначаються фінансовими можливостями. Це часто призводить до відхилень поточних витрат від стратегічних програм соціальної політики, недовиконання видаткової частини бюджету та недостатньої якості соціальних послуг, що призводить до неповного та неякісного виконання функцій держави у сфері соціального захисту населення.

«За два роки повномасштабного вторгнення видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (далі – соціальне забезпечення) за функціональною класифікацією виросли на 38,3% (130 млрд грн). У 2023 році на соціальне забезпечення було спрямовано 469,3 млрд грн або 11,7% сукупних видатків держбюджету. Це на 10,2% або на 43,3 млрд грн більше порівняно з 2022 роком (рис. 2.3). Зокрема видатки на соціальний захист пенсіонерів виросли на 40,7 млрд грн до 273,6 млрд грн через індексацію пенсій у 2023 році» [12]. (рис.2.3.)

Умови нестабільності економіки також призводять до втрати змісту впровадження програмно-цільового методу бюджетування. Це може призвести до існування багатьох програм, які не відповідають пріоритетам або ресурсним можливостям держави, а також до програм, які визнано неефективними. Крім того, відсутність наступництва в частині завершення державних програм ставить під сумнів ефективність витрачання бюджетних коштів у минулі роки.

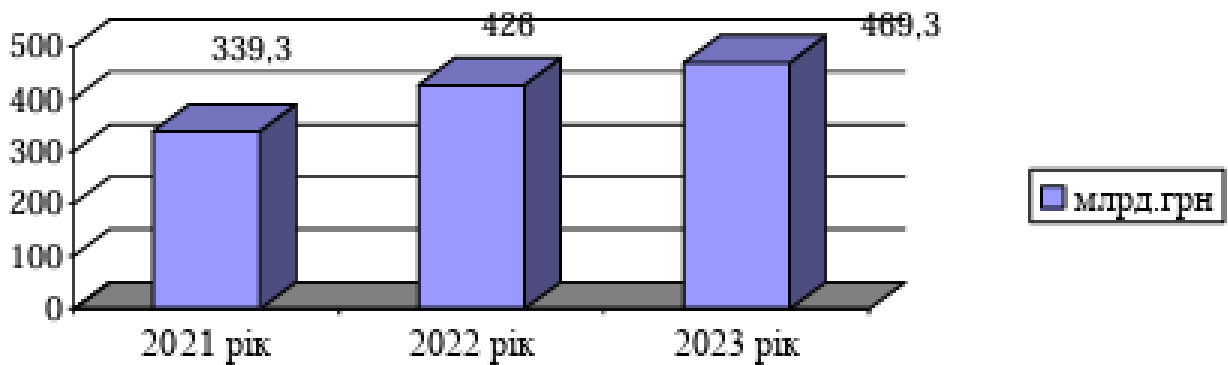

Рис.2.3. Фактичні видатки Державного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення.

«Найбільшою бюджетною програмою Мінсоцполітики традиційно є трансферт із державного бюджету до Пенсійного фонду (ПФУ) на фінансування пенсійних програм та покриття дефіциту Фонду. В 2023 році ця сума становила 35,2% доходів бюджету Пенсійного фонду. Другими за обсягом є видатки Мінсоцполітики на соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини (у тому числі ВПО), підтримка малозабезпечених родин (у т.ч. житлові субсидії та оплата пільг на житлово-комунальні послуги), соціальний захист дітей та сімей, соціальний захист осіб з інвалідністю». [8]

Найбільш проблемним аспектом фінансування соціальної сфери залишається система міжбюджетних трансфертів. Умови децентралізації бюджетних видатків призводять до нечітких та розмитих пропорцій та меж у соціальній сфері. На тлі розмаїтості підсистем відбувається дублювання функцій та втрата інших.

Існуюча система розподілу бюджетних коштів розроблялась з позиції ефективного розподілу обмежених фінансових ресурсів, проте видатки розподіляються за видами бюджетних установ, а не за їх функціональним призначенням. Це призводить до того, що система міжбюджетних трансфертів та субвенцій стає недостатньо прозорою та містить занадто багато проміжних ланок та розпорядників.

Недосконалість цієї системи викликає глибші соціально-економічні проблеми, такі як втрата мотивації місцевих органів влади до оптимізації видатків на соціальні програми та підвищення їх ефективності. Місцеві органи самоврядування не мають достатнього маневрового простору в розподілі зібраних податкових коштів та інструментів для їх збільшення й контролю. Таким чином, втрачається суть децентралізації як економічного механізму, що призводить до погіршення кінцевого результату реалізації соціальних заходів.

Отже, механізм фінансування соціальної сфери України потребує перегляду на інституційному рівні його реалізації, а також перегляду складу та структури. Важливо дотримуватись обраних та ухвалених стратегій у довгостроковому періоді з мінімальними тактичними відхиленнями, а також розширювати джерела фінансування соціальних послуг.

У сучасних умовах особливо актуальним стає питання підвищення ефективності бюджетних видатків та посилення їх цільового використання бюджетними закладами соціальної сфери. Потрібно встановити взаємозв'язок між кінцевими результатами діяльності бюджетних закладів та обсягами їх фінансування. Незважаючи на багаторівневий та багатоканальний характер фінансування соціальної інфраструктури, основним джерелом фінансових ресурсів, що забезпечують її функціонування і розвиток, є державні та місцеві бюджети.

До основних підходів щодо вдосконалення наповнення бюджету та оптимального фінансування соціальної сфери можна віднести наступні кроки:

Розширення сфери використання ринкових інструментів соціального захисту, таких як підтримка обов'язкового та добровільного страхування, розвиток накопичувальних страхових систем та інші.

Використання нетрадиційних форм залучення коштів, наприклад, через механізм діяльності державних пенсійних фондів та інститутів медичного страхування.

Ці заходи спрямовані на підвищення ефективності використання бюджетних коштів у соціальній сфері та забезпечення належного рівня соціального захисту населення.

2.3 Проблеми та виклики в організаційному забезпеченні

Організаційне забезпечення відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування підприємств, установ та органів управління. Воно охоплює формування структури управління, регламентування функцій, координацію взаємодії між підрозділами, а також налагодження внутрішніх процесів. Проте сучасні умови соціально-економічного розвитку висувають низку викликів, що ускладнюють організаційне забезпечення та вимагають нових підходів до його удосконалення.

Однією з основних проблем є невідповідність організаційної структури сучасним вимогам. Часто зустрічаються застарілі, ієрархічні моделі управління, що обмежують швидкість ухвалення рішень і гнучкість реагування на зміни зовнішнього середовища. Такі структури не враховують потреби децентралізації, автономії підрозділів та командної роботи.

Іншою поширеною проблемою є недостатня координація між структурними елементами організації. Невизначеність функцій, розмитість повноважень та дублювання обов'язків часто призводять до внутрішніх конфліктів, затримок у виконанні завдань та неефективного використання ресурсів.

Серйозним викликом для організаційного забезпечення є також низький рівень адаптивності та інноваційності. В умовах швидких технологічних змін організації мають потребу у здатності оперативно перебудовувати процеси, змінювати структури, впроваджувати нові підходи до управління. Водночас значна частина установ стикається з опором до змін, формальним підходом до оновлення структури та кадровою інерційністю.

До додаткових проблем можна віднести:

- відсутність ефективних механізмів внутрішньої комунікації, що ускладнює обмін інформацією між підрозділами;
- недостатній рівень цифровізації управлінських процесів, що обмежує можливості автоматизації та аналітики;
- низький рівень підготовки керівного персоналу, зокрема у сфері стратегічного планування, управління змінами та кризовим менеджментом;
- недосконалість нормативного забезпечення, що не завжди відповідає сучасним управлінським викликам.

Актуальні виклики організаційного забезпечення потребують системного вирішення: перегляду існуючих структур, впровадження

сучасних інформаційних систем, розвитку управлінських компетентностей персоналу, запровадження ефективних механізмів координації та внутрішньої комунікації.

Таким чином, ефективне організаційне забезпечення вимагає не лише формального підходу до побудови структури управління, а й глибокого аналізу внутрішніх процесів, адаптації до зовнішніх змін та орієнтації на результативність і гнучкість управлінських рішень.

РОЗДІЛ 3. Напрями вдосконалення організаційного забезпечення соціального захисту дітей з інвалідністю ...

3.1. Розробка ефективної моделі координації між органами влади та громадськими організаціями

Взаємодія між державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування є центральною та найгострішою проблемою територіальної організації влади в Україні. Необхідність вдосконалення системи розподілу компетенції й повноважень між цих двох інститутів зумовлена низкою чинників.

По-перше, деяким відставанням адміністративно-територіальної реформи, як і власне адміністративної реформи, від процесів політичних та соціально-економічних перетворень в Україні. Після утвердження в країні ринкової системи господарювання та зниження ризиків виникнення сепаратистських рухів централізована система державного управління може виявитися такою, що втратила свою ефективність.

По-друге, тим, що в зовнішньополітичній сфері одним з основних пріоритетів політики України залишається європейська інтеграція. Це вимагає від держави приведення її адміністративно-територіального поділу, а також системи розподілу сфер компетенції та повноважень різних його рівнів у відповідність до нормативно-правової бази Європейського Союзу і Ради Європи (зокрема, ратифікованої Україною Європейської хартії про місцеве самоврядування від 1985 р., Рекомендації № R(98)12 про нагляд за діяльністю місцевих органів влади від 18.09.1998 тощо), а також уже напрацьованого в даній галузі практичного досвіду.

По-третє, тим, що побудова дієвої системи місцевої влади для забезпечення ефективності всієї системи публічної адміністрації (ефективності державного менеджменту та прийнятих суспільно-політичних рішень) в Україні вимагає зваженого та відповідального, фахового підходу до вирішення цього завдання.

Питання удосконалення системи місцевої публічної влади в Україні вже тривалий час знаходиться у центрі уваги як органів державної влади, так і науковців та експертів. На сьогоднішній день вже були підготовлені пропозиції щодо розбудови ефективної системи місцевої влади в Україні. Так, протягом останніх шести-семи років у Міністерстві регіонального розвитку та будівництва було розроблено низку концептуальних та спеціальних документів, зокрема Концепцію реформи адміністративно-територіального устрою України тощо. Однак, жоден із таких документів досі не набув статусу нормативно-правового акту.

У контексті даного дослідження значний інтерес становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені аналізу зарубіжного досвіду в галузі побудови взаємовідносин між державною адміністрацією та місцевим самоврядуванням. Побудові органів державного управління та місцевого самоврядування в зарубіжних країнах приділили увагу Н. Гнидюк, Я. Гонцяж, В. Гуменюк, В. Євдокимов, М. Ісаєв, О. Куленкова, О. Лазор, Л. Ларіна, А. Прудников, Я. Старцев, Р. Туровський, А. Чеканський, В. Чехаріна, В. Шишкін. Процеси адміністративно-територіальних реформ в окремих країнах дослідили А. Антошевський, В. Барвіцький, Ж.-Ф. Девемі, С. Карасінський, Ж.-Л. Поже, Р. Хербут та колектив авторів під керівництвом Т. Хорвата. Фінансовій основі автономності місцевого самоврядування у відносинах із державою присвячені дослідження В. Головинської та О. Музики-Стефанчук.

Слід відзначити й розробки науково-експертного середовища щодо удосконалення регіональної та місцевої систем публічної влади. Зокрема, Інститутом громадянського суспільства підготовлено низку досліджень щодо удосконалення системи місцевої влади у контексті здійснення адміністративно-територіальної реформи. Центром політико-правових реформ розроблено багато пропозицій щодо удосконалення конституційних та нормативно-правових засад функціонування публічної адміністрації загалом, зокрема місцевої та регіональної. Фондом сприяння місцевому самоврядуванню в Україні багато років здійснювалися дослідження досвіду зарубіжних країн, зокрема країн-членів ЄС щодо розбудови системи місцевої і регіональної влад. Окремої уваги потребують дослідження Інституту держави і права ім. В. М. Корецького щодо нормативних засад функціонування спроможної місцевої влади.

Слід згадати також напрацювання співробітників Національного інституту стратегічних досліджень у сфері удосконалення регіонального розвитку України та місцевого самоврядування, бюджетної децентралізації тощо. Зокрема, слід відзначити доповіді „Місьцеве самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку”, „Ресурсний потенціал міст районного значення” тощо.

Система публічної влади країни складається з державної влади та місцевої публічної влади. **Місьцева влада** – «вид публічної влади, яка реалізується від імені суб'єктів, які функціонують в межах певних адміністративно-територіальних одиниць, а також здатність її носіїв впорядковувати поведінку мешканців цих одиниць та впливати на розвиток місцевого життя». Основою місцевої публічної влади є органи місцевого самоврядування.

Більшість сучасних вчених трактує **місьцеве самоврядування** як відносно децентралізовану форму публічного управління на місцевому рівні, що

здійснюється органами місцевого самоврядування, що формуються місцевими жителями, які є найбільш зацікавленими у результатах їх діяльності. Одним із ключових понять, які розкривають сутність інституту місцевого самоврядування, є автономність. Органи місцевого самоврядування мисляться як самостійний елемент державної (публічновладної) системи, який має чітко визначену в законі сферу компетенції, а також чітко зафіксовані права, обов'язки і відповідальність. Ключовими ознаками такої самостійності є:

- формування органів влади “знизу”, тобто шляхом прямих виборів членами самоврядної спільноти;

- реальне існування автономних в межах своєї компетенції різних рівнів місцевого самоврядування, а також органів самоорганізації населення та громадського самоврядування з переданим їм колом повноважень і засобів по їх реалізації;

- наявність муніципальної власності на землю, тобто власності жителів (громадян) даного місцевого співтовариства на територію спільноти.

Відповідно, методологічні підходи, які держава закладає в управління соціально-економічним розвитком територій, мають базуватися на наступних принципах:

- субсидіарності - органи влади нижчого рівня делегують органам влади вищого рівня лише ті функції, які вони не можуть виконувати самостійно;

- партнерства - розвиток співробітництва між гілками влади, регіонами, населенням, бізнесом;

- фінансової автономії – право на власні, необхідні для реалізації визначених повноважень фінансові ресурси.

Враховуючи наявність у суб'єктів федерації ознак державних утворень, їхні представницькі органи, до компетенції яких належить законодавча діяльність, а також формовані ними місцеві уряди зазвичай не відносяться дослідниками до органів самоврядування.

Місцеве самоврядування має відповідати двом основним соціальним запитам: по-перше, реалізації права громадян на участь в управлінні місцевими справами, по-друге, створенню ефективної влади на місцях, здатної задовольняти як життєво важливі потреби населення, так і інтереси загальнодержавного розвитку.

У загальносвітовій практиці моделі місцевого самоврядування розрізняються за тією ознакою, наскільки територіальний рівень управління є вільним від центральної влади в ухваленні рішень і є автономним у використанні відповідних ресурсів для їх реалізації. Поява тих чи тих моделей була обумовленою специфікою соціальної організації конкретних суспільств (у тому числі, їх політичною і правовою культурою). Важливо, однак, відзначити, що спільними для країн з розвиненими демократичними інститутами є тенденції як

до зближення названих моделей місцевого самоврядування, так і до посилення децентралізації управління, в тому числі підвищення автономії місцевого самоврядування, його ролі та впливу на вирішення публічних справ.

На протигагу органам місцевого самоврядування **місцеві державні адміністрації** – це установи загальної компетенції, через які на рівнях адміністративно-територіального поділу здійснюється центральна виконавча влада. Якщо органи місцевого самоврядування вирішують насамперед питання в інтересах членів територіальних громад, то **місцеві державні адміністрації** – місцеві питання державного значення. Вони є своєрідними «агентами» держави на місцевому рівні та є підзвітними органам виконавчої влади вищого рівня.

Розвиток системи взаємодії місцевого самоврядування та системи державного управління часто розглядається через призму таких понять, як деконцентрація і децентралізація.

Під **деконцентрацією** розуміють організаційний процес, який полягає в переданні прав щодо прийняття рішень представникам центральної влади на місцях. Розрізняють **вертикальну і горизонтальну деконцентрацію**. В рамках першої всі повноваження з представництва інтересів центральної влади на місцях належить тільки одному державно-владному суб'єкту (в результаті деконцентрація в центрі подекуди супроводжується концентрацією влади на місцях), в рамках другої – на місцевому рівні утворюється декілька “центрів влади” з розподілом обов’язків за галузевим принципом.

Децентралізація полягає в переданні прав на прийняття рішень органам місцевого самоврядування, які не знаходяться в ієрархічному підпорядкуванні центральним органам державної влади. У цьому випадку незалежні місцеві органи управління самостійно приймають рішення щодо надання певних суспільних послуг населенню та фінансування своєї діяльності.

Для соціально-політичних систем це означає зменшення управління згори, розвиток самоврядування, в першу чергу, регіонального і місцевого, за одночасної демократизації управління.

Ступінь децентралізації значною мірою перебуває в залежності від обраного рівня автономії місцевого самоврядування, що включає в себе як статичні складові, які відображають певний потенціал даного інституту так і динамічні компоненти, що розкривають його діяльність, а саме: організаційно-правову основу місцевого самоврядування, компетенцію та повноваження місцевого самоврядування, питаннями місцевого значення, межами самостійності місцевого самоврядування, що визначаються наявністю і обсягом його фінансово-економічної бази; оцінюється характер повноважень місцевих органів - беруть вони рішення самостійно або є органами, які виконують волю центрального уряду і що мається на увазі під повноваженнями місцевої влади - повне утримання місцевого співтовариства на умовах самостійності або тільки

формальне забезпечення необхідного мінімуму; оцінюється спосіб визначення повноважень, або регулювання діяльності місцевих органів з боку держави - воно може бути позитивним, коли місцеві влади діють у рамках повноважень, наданих їм або негативним, коли місцева влада може робити будь-які дії, не заборонені законом і не входять до сфери компетенції інших органів влади; ким визначаються сфери повноважень місцевих органів управління, центральними органами державної влади, або самостійно місцевими громадами або на основі спільного обговорення; яка роль несудових, державних органів у визначенні відповідальності - значна, тобто місцеве управління зазнає їх впливу, або незначна (децентралізація).

Під **адміністративно-територіальним устроєм** (синонімом до нього є поняття «**адміністративно-територіальний поділ**») розумітимемо «поділ території держави на систему адміністративних одиниць, відповідно до якого утворюється вертикальна структура органів державної влади і управління, а також здійснюються спрямовані процеси централізації або децентралізації».

Вертикальну структуру адміністративно-територіального устрою становлять такі рівні адміністративно-територіальних одиниць:

регіональний (включає адміністративно-територіальні одиниці, на які безпосередньо поділена територія держави);

субрегіональний (одиниці, що входять до складу регіонів);

локальний – громади найнижчого рівня, які є суб'єктами місцевого самоврядування.

Загалом взаємодія органів державного управління та органів місцевого самоврядування на різних рівнях територіальної організації публічної влади залежить від моделі системи місцевого самоврядування, що склалася в конкретній країні.

Компетенція являє собою сукупність юридично встановлених функцій та повноважень органу публічної влади, які визначають його місце в системі держави. **Повноваження** – це «сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій».

Для ефективної реалізації повноважень органи влади повинні мати достатні матеріальні ресурси, показником чого є наявність власного бюджету. Будь-яке делегування повноважень тим чи іншим органам влади має супроводжуватися делегуванням їм відповідних бюджетних коштів. Через це держава та територіальні громади, які є її складовими, змушені вступати у міжбюджетні відносини. **Міжбюджетні відносини** – це взаємні фінансові відносини між органами влади всіх рівнів, що мають власний бюджет. Якщо у законодавстві передбачені прямі трансферти з державного бюджету до місцевих бюджетів,

ідеться про наявність **прямих міжбюджетних відносин** між державою та відповідними громадами.

Використані джерела

1. Балдінюк О.Д. Нормативно-правове регулювання соціально-правового захисту дітей з інвалідністю в Україні. Науковий часопис. 2018. № 63' 2018. С. 5–8.
2. Gavrilyuk V. O. Analysis of the essence of public service social protection: theoretical and legal foundations. Uzhhorod National University Herald. Series: Law. 2024. Vol. 3, no. 84. P. 49–53. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.7> (date of access: 26.05.2025).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141
4. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. Право України. 2000. № 4. С. 37–39.
5. Тімофєєва М.І. Сутність соціального захисту населення. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2016. № 6. С. 169–174.
6. Єрмоловська О.Ю. Соціальний захист як фактор стабілізації життєвого рівня населення в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / О.Ю. Єрмоловська. Харківський державний університет. Харків: [б.в.], 1996. 32 с.
7. Бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-ta-socialne-zabezpechennja>.
8. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за січень-вересень 2015 року / [В.В. Зубенко, І.В. Самчинська та ін.] ; ІБСЕД, проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи впровадження », USAID. – К ., 2015. – 72 с.
9. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери : монографія //за ред. Т.М. Кір'ян. – Черкаси, видавець Чабаненко Ю., 2012. – 398 с.
10. Пігуль Н. Теоретичні аспекти формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах [Електронний ресурс] /Н. Пігуль //Ефективна економіка. – 2013. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2506>.
11. Anina O. O. FEATURES OF SOCIAL PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN THE SYSTEM OF STATE SOCIAL PROTECTION OF UKRAINE. Juridical scientific and electronic journal. 2021. No. 4. P. 685–689. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/170> (date of access: 26.05.2025).
12. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: монографія. К.: Знання, 2018. 381 с.
13. Длугопольський О., Длугопольська Т. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива Бісмарківській моделі держави добробуту:

від теоретичних студій до експериментальних практик. Економіка: реалії часу. 2019. № 2 (30). С. 32–46.

14. Дубич К.В. Актуальні проблеми державного управління соціальним захистом населення в Україні. Соціальна робота в Україні: наук.-метод. журнал. К.: 2019. № 2. С. 99—111.